

NEKE KARAKTERISTIKE RECEPCIJE NJEMAČKE KNJIŽEVNOSTI U HRVATSKOJ

(Na primjeru Heinricha Heinea)

REINHARD LAUER (Göttingen)

I

Poznato je koju ulogu igraju u prošlom stoljeću njemački jezik, njemačka kultura i književnost u Hrvatskoj. O tome su pisali St. Tropsch, A. Barac i drugi, a u zadnje vrijeme, u vezi široko postavljenog projekta »Hrvatska književnost prema evropskim književnostima«, napose Z. Škreb i J. Badalić, ukazujući na posebne oblike (npr. literarni bilingvizam) i katkada kobne posljedice toga utjecaja.¹ U danim političkim i društveno-ekonomskim prilikama ne samo da njemački jezik prevladava u javnom, društvenom i svakodnevnom životu, nego je cijela kulturna klima (kazalište, novinstvo, knjižno tržište) orijentirana prema njemačkim, odnosno austrijskim kulturnim centrima. Hrvatska predstavlja u to doba, u stvari, perifernu zonu njemačkog kulturnog područja. Njemački jezični i kulturni superstrat, podstaknut političkim i privrednim interesima austrijske monarhije, širi se na hrvatskom tlu. Hrvatska književnost od narodnog preporoda nadalje nastaje i raste u znatnoj mjeri u raspravi s tim njemačkim superstratom, u svojevrsnoj dijalektici ugleđanja i odbacivanja njemačkog utjecaja.

Bilingvizam u svakodnevnom životu, u kulturi i literaturi naročito je razvijen u hrvatskim gradovima, a pogotovu u Zagrebu. Ovdje postoji najprije njemačko kazalište, a tek zatim hrvatsko; izlaze, pored hrvatskih, njemačke novine; prodaju se u knjižarama njemačke knjige, a tek tu i tamo koja hrvatska. Značajno je, dakle, za tu sredinu da simultano postoje dva literarna sloja, njemački i hrvatski, dvije literarne publike,

¹ A. Barac, *Hrvatska književnost od preporoda do stvaranja Jugoslavije*, II (Zagreb 1960), str. 13. Z. Škreb, *Šenoa i njegovo doba prema njemačkoj književnosti (1860-1881)*, u knjizi: *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima, Od narodnog preporoda k našim danima*, edd. A. Flaker i K. Pranjić, Zagreb 1970, str. 151-160. J. Badalić, *O bilingvizmu u književnosti hrvatskog preporoda*, »Umjetnost riječi«, XIV 1970, 1-2, str. 15-24.

njemačka i hrvatska, koje se razvijaju i ravnaju po raznim zakonitostima i potrebama, tj. imaju sasvim različite receptivne horizonte.² Pojedini pisci i čitaoci participiraju, po svoj prilici, u objema slojevima. Zna se da su neki ilirci (npr. Ljudevit Gaj, Stanko Vraz, Mirko Bogović, Petar Preradović, Ljudevit Vukotinović i dr.) odgojeni u njemačkim školama, da su počeli sa književnim radovima na njemačkom jeziku prije nego što su prešli na materinji jezik.

Poseban odnos između njemačke i hrvatske književnosti, koje postoje u Hrvatskoj simultano, ali sa različitim mogućnostima i tendencijama – i publikama, njihova različita vrijednost u društvenom i kulturno-političkom planu, očituje se u osebujnim oblicima literarne recepcije. Razmjena književnih dobara vrši se često u – moglo bi se reći – »kolonijalnim« formama, ukoliko dominantni njemački sloj posreduje, a hrvatski sloj prima uglavnom zastarjele i trećorazredne autore, katkada naprosto literarni šund, a ne ono što je aktualno i vrijedno u danom literarnom trenutku. U suprotnom pravcu pak trguje se samo balkanska egzotika i folkloristika, dakle, literarni začini. Razumije se da ti »kolonijalni« odnosi nisu plod neke zlobne teleologije, nego nužna posljedica ideološkog i metodološkog odstojanja jednog literarnog sloja od drugog.

Bilingvistički, biliterarni uvjeti u Hrvatskoj određuju donekle način i tok recepcije pojedinih njemačkih pjesnika. Svojevrsan primjer predstavlja Heinrich Heine, pjesnik koji je izvanredno snažno djelovao u svim slavenskim književnostima, naročito kod Rusa (*ruskij Gejne*), kod Srba i Bugara, a nešto manje kod Čeha i Poljaka. A kako kod Hrvata? Imamo dosta podataka o »utjecaju« Heinea i njegovu značaju za pojedine hrvatske pjesnike u starijim manje-više publicističkim člancima i historijama hrvatske književnosti, a u novije vrijeme i u ozbiljnim naučnim studijama (M. Gavrin, Z. Škreb, V. Žmegač). Međutim, još uvijek nedostaje opsežan rad koji bi sintetizirao i interpretirao svu dosada prikupljenu građu, prikazujući osnovne faze i objašnjavajući zanimljive pojave recepcije Heinea u Hrvatskoj.

II

Prvo poglavlje »Heine u Hrvatskoj« ne počinje, kao u drugim slavenskim literaturama, s prijevodima Heineovih pjesama ili raznim »utjecajima«, nego ono počinje sa preštampavanjem, falsifikacijom i parodijama njegovih pjesama – na njemačkom jeziku i dakle, ako prihvatimo tezu o dvjema literarnim slojevima, u njemačkom sloju. Kulturno-politički mjesečnik »Croatia«, koji izlazi u Zagrebu od 1838. do 1842,

² O njemačkom literarnom sloju nema dosada mnogo podataka. Neki pisci i djela spomenuti su kod Goedeke, *Grundriß zur Geschichte der deutschen Dichtung*, XII (1929), str. 413-414.

upozna je svoje čitaoc e i s Heineom. O listu »Croatia«, sa vrlo karakterističnim podnaslovom *Eine Zeitschrift in monatlichen Heften mit besonderer Berücksichtigung des vaterländischen Interesses*, dosada se malo pisalo. Urednik lista je bio Franz Suppan, njemački knjigotiskar i izdavač u Zagrebu; među suradnicima nalazimo nekog Ed. Breiera, bečkog bidermajerskog romantika Johanna Nepomuka Vogla (1802–1866) i – Emerika Bogovića, tj. Mirka Bogovića, koji je tu objavio svoje prve književne radove na njemačkom jeziku. »Croatia«, koja izlazi paralelno sa Gajevom »Danicom ilirskom« i sa uspješnim njemačkim listom »Luna«, karika je u čitavom nizu njemačkih kulturno-političkih glasila koja se pojavljuju u Hrvatskoj od vremena jozefinizma sve do sloma Austro-Ugarske. Dok u prezentaciji njemačke književnosti »Danica« i »Luna« silno zaostaju u pogledu literarne aktualnosti i donose u najbolju ruku Schillera, pjesnike Göttingenskog Hainbunda, anakreontike i rodoljubnu poeziju Körnera, Arndta, Rückerta i drugih³, dotle »Croatia«, izgleda, ide ukorak sa suvremenim razvojem njemačke književnosti. Ona nudi svojim čitaocima niz književnih atrakcija, među njima i Heinea.

U to doba Heine živi kao emigrant u Parizu. On je, kao pjesnik, putopisac i politički publicist kako slavlj en, tako i ozloglaš en. Parlament Njemačkog Saveza (*Deutscher Bund*) zabranio je 1835. g. njegove spise; zabrana se, međutim, dosta slabo provodila. Često se vode polemike oko Heineovih političkih izjava, a i oko njegove tobožnje amoralnosti, pogotovo u vezi s prilično »slobodnim« ciklusom *Verschiedene (Razne)*, koje je Heine objavljivao između 1829. i 1839 g. u raznim njemačkim listovima (»Der Freimüthige«, »Zeitung für die elegante Welt«, »Der Gesellschafter« i dr.)⁴ Cilj je tih kampanja, u stvari, da se difamira pjesnik koji je odlučni protivnik apsolutističkog sistema u Njemačkoj. U ovom kontekstu treba vidjeti i pojavljivanje autentičnih i neautentičnih tekstova Heineovih u zagrebačkom listu »Croatia« 1840. i 1842. godine.

Najprije je objavljen u br. 12 drugog godišta (1840) toga časopisa suhoparan prozni tekst pod naslovom *Reisebilder von H. Henne* (sic!). Aluzija na Heinea, poznatog autora *Reisebildera* – tobože štamparska greška – očita je. No tekst je tako loš da ga je teško ocijeniti čak kao parodiju, nego mora da se radi naprosto o nevještom falsifikatu.

Da to nije bila slučajna omaška, nego dobro smišljen potez redakcije, vidi se dvije godine kasnije. U godištu 1842. »Croatia« donosi nekoliko Heineovih pjesama. Prva od njih (u br. 23 od 22. marta 1842),

³ Usp. I. Hergešić, *Hrvatske novine i časopisi do 1848*, Zagreb 1936, str. 53–55. – M. Gavrin, *Pjesništvo narodnog preporoda u odnosu na njemačko i austrijsko pjesništvo*, u knjizi: *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima*, str. 53–55. – Lj. Sekulić, *Njemačka »Luna« u kulturnom životu Hrvatske*, Zagreb 1968, str. 69.

⁴ Mali ciklusi, sabrani pod naslovom *Verschiedene*, bili su djelomično objavljeni u »Salonu«, Hamburg 1834–35. Konačni oblik su dobili u *Neue Gedichte*, Hamburg 1844.

pod naslovom *Dichterart*, autentičan je tekst Heineove pjesme *Unterwelt I (Neue Gedichte. Romanzero)*⁵ – smiješna tužaljka Plutona na svoju ženu Proserpinu: *Blieb ich doch ein Junggeselle [...]*. Ta pjesma je bila po prvi put objavljena samo dva mjeseca prije toga (15. januara 1842) u lajpciškom listu »Zeitschrift für die elegante Welt«.

U broju 60 (29. juli 1842) u »Croatii« je ponovo odštampana Heineova pjesma (*Ein Gedicht von H. Heine*), koja preokreće sadržaj prethodne. Sada se tuži matori neženja što nije dobio ženu:

*War einst ein munterer Blonder,
Da nahm ich's nicht genau:
Ob Mädchen oder Frau.
Nun färbt der Hypochonder
Mir schon die Locken grau.
Da geht's mit dem Lieben flau.*

*Nun, wenn ich nur Eine hätte,
Die ausgehalten noch
Von Allen, die ich umkroch,
Nur eine zum Ring der Kette!
Ich ziehe nicht gern im Joch,
Vielleicht – ich thät' es doch.*

*Was ist es mit dem Lieben
Doch für ein wunderlich Ding!
Hat man sich als Schmetterling
Ein bischen herumgetrieben,
Dann griffe man gern nach dem Ring,
Wenn es nur immer ging!*

Pjesma je i po jeziku i po pjesničkoj formi savršeno strana i netipična za Heinea, tako da njegovo autorstvo nikako ne dolazi u obzir. U izdanjima Heineovih djela te pjesme ni nema. No iako jest zamišljena kao parodija, ona u potpunosti promašuje svoj cilj, jer osim tematske aluzije nema ni trunke hajneovskog u njoj. Nije, dakle, isključeno da se opet radi o nespretnom falsifikatu.

Treći tekst, objavljen kao Heineov u listu »Croatia« (br. 83, 18. oktobar 1842), pod naslovom *Ein noch ungedrucktes Gedicht von H. Heine*, ostavlja drugi dojam. To je uspjela, dapače, prilično duhovita parodija na »unosnost« ljubavnog jada, koji pjesnik tako spretno opijeva. Evo nekoliko strofa iz toga teksta:

⁵ Pjesma je objavljena malo prije, 15. I. 1842, u lajpciškom listu »Zeitung für die elegante Welt«.

*Den Gärtner ernährt sein Spaten,
Den Bettler sein lahmes Bein,
Den Wechsler seine Dukaten,
Mich – meine Liebespein.*

*D'rum bin ich dir verbunden,
Mädchen, für dein treulos Herz;
Viel Geld hab' ich gefunden
In meinem Liebesschmerz.*

*Ich sang bei nächtlicher Lampe
Den Jammer, der mich traf;
Er ist bei Hoffmann und Campe
Erschienen in Klein-Octav.*

Ustanovio sam da je ova pjesma, u stvari, starija parodija na Heineovu ljubavnu liriku, koju je neki Wilhelm Neumann objavio još 1828. u berlinskom listu »Der Gesellschafter«⁶. Ona reflektira mišljenje o Heineu, kojega su tada smatrali, po izjavi Ludolfa Wienbarga, predstavnikom »mlade Njemačke«, »izvršnim pjesničkim žonglerom« (*einen ausgezeichneten dichterischen Jongleur*), no nitko nije vjerovao »u istinitost njegovih osjećaja i doživljaja u odnosu na ljubav«⁷. Izgleda da se ista parodija oko 1845. ponovo pojavila u nekim listovima, što je Heinea u Parizu neobično uznemirilo i ogorčilo.⁸ Koliko vidim, u germanističkoj literaturi o Heineu ostalo je dosada nezapaženo da je tekst parodije još prije odštampan u Zagrebu, i to u sklopu cijele jedne kampanje uperene protiv Heinea. Cilj te akcije mogao je biti dvostruk, prvo da se Heine difamira, u smislu zvaničnoga stava prema njemu, kao amoralist⁹, a drugo da se ujedno privuče publika atraktivnim imenom pjesnika.

Očito je da je recepcija Heinea u njemačkom sloju u Hrvatskoj savršeno aktualna, štaviše, redakcija lista »Croatia« prednjači u nekim stavovima koji se u Njemačkoj i u Parizu šire nešto kasnije.

⁶ »Der gesellschafter«, XII/1828, juli, str. 684; zajedno sa drugom pjesmom pod naslovom *Parodien von Wilhelm Neumann. Buch der Lieder*. Usp. H. H. Houben, *Gespräche mit Heine*, Potsdam 21948, str 170–171. Tekst se druge i treće strofe nešto razlikuje od teksta odštampanog u listu »Croatia«, – Wilhelm Neumann (1781–1834) spada u krug berlinskih književnika oko Chamissa, E. T. A. Hoffmanna i Fouquéa, u kojem se kretao i Heine, kad je početkom dvadesetih godina živio u Berlinu. Usp. Goedeke, *Grundriß*, VI (1898), str. 187–188; W. Kosch, *Deutsches Literaturlexikon*, III, (Bern 21956), str. 1869.

⁷ Houben, *ibid.*

⁸ Usp. spomene H. Börnsteina i F. Wallnera, Houben, *op. cit.*, str. 514–516. Identičnost događaja, koje spominju Börnstein i Wallner, nije, po Houbenu, dokazana.

⁹ Opseg kampanje vidi se iz raznih izjava suvremenika, sabranih kod Houbena, *op. cit.* str. 338, 339–341, 371, 449–450. i drugdje.

Efemerna polemika časopisa »Croatia« bila je, doduše, kratka vijeka. Još iste godine njemački list »Illyrisches Blatt« donosi Heineovu pjesmu *Frühlingsgruß* (tj. *Neuer Frühling*, 6), a »Luna« štampa kasnije dvije pjesme iz *Romanzera* (*Frau Sorge*, 1851, br. 46; *Weltlauf*, 1852, br. 4), kojima nadopunjuje sliku o pjesniku Heineu.

III

Razmatrajući recepciju Heinea u hrvatskom literarnom sloju, tj. na hrvatskom jeziku, vidimo drugu sliku. Veoma je karakteristična činjenica da se Heine prevodi na hrvatski jezik vrlo kasno. Sve do 1863. nemamo nijedan objavljeni prijevod Heineovih tekstova. Tek te i slijedeće, 1864. godine, požeški časopis »Slavonac« štampa 17 Heineovih pjesama u prijevodu nekog Eda Iglića, a godinu dana zatim August Šenoa objavljuje dva prijevoda iz Heinea u »Naše gore listu«.¹⁰ U toku sedamdesetih i osamdesetih godina nalazimo sve više prijevoda Heinea u raznim časopisima, pogotovo u »Vijencu«. Među prevodiocima su Hugo Badalić, Dimitrije Demeter, Franjo Ciraki, Milan Galović, D. Preradović, Marijaš Metulić i drugi.

Zašto se Heine tako dugo ne prevodi, mada znamo da je hrvatskim pjesnicima bio i te kako poznat?¹¹ Mira Gavrin navodi dva razloga: prvo, Heineov »revolucionarni stav« i strah iliraca da se ne pobudi nepovjerenje bečkih vlasti; drugo, nerazvijen ukus hrvatske književne publike, koja je pjesništvo gledala uglavnom »utilitaristički« i samo postepeno sazrijevala »za suptilnu poeziju Goethea i za Heineovu ironiju«.¹² Na simultanom njemačkom sloju, međutim, čija je publika bila barem djelimično identična s onom sa hrvatskog sloja, publika ne samo da je zrela za Heineovu ironiju, nego prima već i parodije te ironije. Sjetimo li se mnogobrojnih parodija na Heineovu poeziju u Njemačkoj¹³ i u Rusiji (A. K. Tolstoja, D. D. Minajeva i drugih), a da i ne spominjem lucidni esej Karla Krausa *Heine und die Folgen*, znamo šta to znači: ironija je »raskrinkana« kao poza, kao kalup. A tko je od Hrvata htio – i mogao – čitao je ironičnog Heinea u originalu. Treba, dakle, navesti kao treći razlog postojanje njemačkog literarnog sloja na kojem se lako mogao zadovoljiti apetit zainteresiranih potrošača sa drugog, hrvatskoga sloja, tako da stvarno nije bilo potrebe da se problematični Heine prevede za šire čitalačke krugove. Da se tu ne radi o pre-

¹⁰ Usp. Z. Škreb, *op. cit.* str. 166.

¹¹ Ljudevit gaj je npr. imao u svojoj knjižnici Heineov »Salon«; usp. Veimir Gaj, *Knjižnica Gajeva. Ogljed bibliografskih studija*, Zagreb 1875, str. 66.

¹² M. Gavrin, *Hrvatski prijevodi i prepjavi njemačkih pjesama u doba Ilirizma*, Zagreb b. g., mašinopis, str. 12; usp. od istog autora, *Pjesništvo narodnog preporoda* [...], str. 53–55.

¹³ O njemačkim parodijama Heinea usp. Goedeke, *Grundriß*, XIV (1959), str. 261. i sl.

vodilačkoj nemoći ni o principijelnom odbijanju Heinea, dokazuje mnoštvo »tragova« njegove poezije kod raznih pjesnika ilirizma, npr. u Mihanovićevoj pjesmi *Kamena djeva* (1844),¹⁴ u Vrazovim ciklusima *Đulabije* i *Sanak i istina* (oko 1845/46),¹⁵ u Vukotinovićevoj baladi *Beleograd*,¹⁶ a posebice u lirici Petra Preradovića¹⁷. Svi ti pjesnici upotrebljavaju razne poze i situacije (plač na morskoj obali, draga prolazi pred prozorom i sl.), teme i motive (motiv avetinja, leptir-cvijet, slavuj-ruža, draga u grobu i sl.), metričke i stilske obrte, koji su karakteristični za Heineov pjesnički sustav. Istina, stanoviti dio ustanovljenih »tragova« ne potječe baš samo od Heinea, nego spada općenito u stil romantičkog razdoblja, no ima npr. kod Preradovića čitavih stilsko-tematskih kompleksa koji, bez svake sumnje, potječu od Heinea.

August Senoa, *praeceptor Croatiae*, donekle nesklon hajneovskom duhu, upozorio je još 1862 g. – dakle prije prvog objavljenog prijevoda Heinea! – na štetne posljedice tog »heineanizma«, te heineovske *Welt-schmerz* – poezije – međutim, bez uspjeha.¹⁸

I u hrvatsku prozu rano prodire stil Heineovih *Slika s puta* (*Reisebilder*), naime, u putopisima Antuna Nemčića (*Putositnice*, 1845)¹⁹ i Janka Jurkovića (*Mikroskopične crtice putopisa od Zagreba do Novog Sada*, 1862),²⁰ kao i u feljtonima Vilima Korajca.²¹ Prvi prijevod Heineove proze pojavljuje se sa znatnim zakašnjenjem (*Fiorentinske noći*, »Obzor«, 1878, br. 19–32). Prema tome, sve do šezdesetih godina samo po »tragovima« možemo naslutiti interes za Heinea, koji tek onda otvoreno izlazi na vidjelo.

No evo kako stoji sa prijevodima. Mira Gavrin primijetila je da su prijevodi njemačkih pjesama na hrvatski jezik često motivirani popularnim skladbama: ilirci prevode pjesme koje su se često pjevale »uz poznate strane melodije«. ²² Budući da su skoro svi majstori njemačkog *Kunstlieda* od Franza Schuberta do Huga Wolffa i Richarda Straussa uglazbljavali Heineove tekstove, razumije se da se njegove pjesme prevode i po tom kriteriju. Prijevod glazbenog teksta zahtijeva veliki stupanj adekvatnosti u pogledu stope i ritma. To može povoljno utjecati na autentičnost prijevoda prema originalu, kao u slijedećem primjeru (*Heimkehr*, 47) L. Vukelića iz 1874. g.:

¹⁴ Usp. A. Barac, *Hrvatska književnost* [...] I (Zagreb 21964), str. 234.

¹⁵ A. Barac, *op. cit.*, I, 188.

¹⁶ M. Gavrin, *Pjesništvo narodnog preporoda* [...], str. 70–72.

¹⁷ M. Gavrin, *Heine u hrvatskoj lirici. Preradović i Heine*, u: *Zbornik radova Filozofskog fakulteta*, II, Zagreb 1954, str. 255–275; *Pjesništvo narodnog preporoda* [...], str. 111–118.

¹⁸ Usp. Z. Škreb, *Tragovi njemačke poezije u šenoinim stihovima*, Rad JAZU, knj. 290 (Zagreb 1952), str. 167, 194.

¹⁹ A. Barac, *op. cit.* I, 258.

²⁰ A. Barac, *op. cit.* II, 125.

²¹ A. Barac, *op. cit.* II, 183.

²² *Pjesništvo narodnog Preporoda* [...], str. 55. Usp. također Z. Škreb, *Senoa i njegovo doba* [...], str. 167.

*Ko cviet uresila te
Nevinost, milje, krás.
Ne makoh s tebe oka,
A sjetan u taj čas.*

*Položit hčedoh ti ruke
Na mehki dievo stas,
Moleći: bog da ti hrani
Nevinost, milje, krás.²³*

Poznato je kako se kasnije Vladimir Nazor, jedan od najznačajnijih hrvatskih »heineida«²⁴, prevodeći Heineove *Grenadire*, povodio za Schumannovom skladbom.²⁵ Naravno, da glazbena motivacija ne spasava prijevod, kad je riječ o slabim prevodilačkim sposobnostima, kao npr. kod F. Ž. Milera,²⁶ koji je isključivo prevodio po tom poticaju. Glazba, u ulozi pokretača literarnog napretka, u isti mah objelodanjuje samo nov vid »kolonijalnih« odnosa: jer prevodilac, slijedi opet diktatu dominantnog glazbenog sloja.

U političkoj, kulturnoj i književnoj klimi u Hrvatskoj šezdesete godine, Šenoino doba, označavaju izvjestan preokret. Uprkos prevladavanju njemačkog elementa temelji hrvatske književnosti – književni jezik, sustav izražajnih sredstava, postupci recepcije vlastitih i tuđih tradicija – tako su izgrađeni da se hrvatski književnici laćaju novih, smjelijih zadaća. U karakteristične književne događaje na početku Šenoina doba spada i »proboj« Heineove lirike među hrvatske prijevode, kako kaže Z. Škreb.²⁷ No uspoređena sa srpskim »hajnejstvom« šezdesetih godina u Novom Sadu²⁸ i sličnim hajneističkim strujama u drugim književnostima, recepcija Heinea u Hrvatskoj ostaje oskudna i sporadična sve do devedesetih godina. Tek se onda usvaja Heineova ironija i deziluzioniranje, npr. u prijevodima *Don Ramira* od Augusta Harambašića (1891) i romantično-ironičnog epa *Atta Troll* od Silvija S. Kranjčevića koji je nastao 1894.²⁹ A prevode sada i poetološki inovacijske slobodne

²³ »Vienac«, 1874, 38, 598.

²⁴ Usp. Nazorova pjesma *Henriku Heineu, Djela Vladimira Nazora*, knj. VIII (*Prepjevi*), Zagreb 1950, str. 39–42.

²⁵ Usp. *Neotpravljeno pismo* (25. XI. 1933), *Djela Vladimira Nazora*, knj. XIII (*Kristali i sjemenke*), Zagreb 1949, str. 77–79.

²⁶ F. Ž. Miler, *Antologija svjetske lirike*. Knjiga I, Zagreb 1922, passim.

²⁷ *Šenoa i njegovo doba* [...], str. 165.

²⁸ Usp. moju raspravu: *Heine in Serbien. Die Bedeutung Heinrich Heines für die Entwicklung der serbischen Literatur 1847–1918*, Meisenheim am Glan 1961, str. 54–91, passim.

²⁹ O vremenu nastanka Kranjčevićeva prijevoda usp. S. S. Kranjčević, *Sabrana djela*, III (Zagreb 1967), str. 730–731.– O odnosu Kranjčevića spram Heinea ima dosta podataka kod V. Čorovića, *Lektira Silvija Strahimira Kranjčevića*, Grada za povijest književnosti Hrvatske, X (Zagreb 1927), naročito str. 60–63. Oveći rad Ive Hergešića *Kranjčević i Heine* (iz 1949 g.) ostao je dosada neobjavljen.

stihove ciklusa *Sjeverno more (Die Nordsee)* Iso Velikanović, Franjo Ciraki, Milan Begović, Dragutin Domjanić, Fran Galović.³⁰ Time su dobivena ona dva važna elementa moderne poezije, koja je dao Heine: logopeju, kako to zove Ezra Pound,³¹ i nove vrednote u stihu.

U isto vrijeme imamo i prve ozbiljne kritičke osvrte na Heinea i ocjene njegova djela. Milivoj Šrepel, koji je posvetio Heineu opširan članak u svojim *Slikama iz svjetske književnosti*, ubraja ga među pjesničke prvake u prvoj polovini XIX vijeka, smatrajući ga posve modernim pjesnikom:

Heineov je naturel sastavljen od domišljatosti i mašte, zato pjesnik rado upotrebljava kontraste. Njegov je način sasvim moderan: sve je zorno, sve je za oči.³²

Decenij poslije, A. G. Matoš, duboki obožavalac Heinea i hodočasnik do njegova groba na groblju Montmartre u Parizu, postavlja svojim esejem o Heineu (1901) i raznim primjedbama³³ nova mjerila za ocjenjivanje njemačkog pjesnika. Ambivalentnost i antagonizme u djelu i ličnosti Heinea Matoš shvaća, slično kao Šrepel, kao bitan znak duševne i umjetničke suvremenosti pjesnika.

O visokom stupnju literarne integracije Heinea na početku našega vijeka svjedoče hajneskne pjesme u slobodnom stihu Milana Begovića (*Les Passagères*, 1911, i dr.), parafraze Heineovih tekstova u poeziji Dragutina Domjanića (*Priznanje*, 1909) i Nikole Polića.³⁴ A ne manje zanimljive su meditacije o hajneovskim temama u prozi K. Š. Gjalskoga (*Lirski intermezzo*, 1899),³⁵ u kritikama i feljtonima (1908/9) Frana Galovića, kod Slavka Kolara (*Benjamin Urlašić ili Čovjek bez fizionomije*, 1917)³⁶ i Miroslava Krleže (*Izlet u Rusiju*, 1925).³⁷ Strukturu i funkciju tih parafraza i montaža Heineovih tekstova treba još tačnije proučavati i odrediti. Isto važi i za golemi prevodilački rad na Heineovim djelima, obavljen u našem stoljeću. Heinea su preveli mnogi značajni hrvatski pjesnici, među njima Vladimir Nazor, Tin Ujević, Vjekoslav Majer, Gustav Krklec, Dobriša Cesarić, Dragutin Tadijanović, Vladimir Kovačić,

³⁰ Kod Srba *Sjeverno more* igra znatno manju ulogu, izuzev samo Milana Curčina, koji je Heineu blizak i u pjesničkoj ironiji i u stihu, usp. moju radnju *Heine in Serbien*, str. 182–184, 211. 216.

³¹ U traktatu *How to read*, po njemačkom prijevodu: »motz el son« – *Wort und Weise*, »Die Arche«, Zürich 1957, str. 57.

³² *Slike iz svjetske književnosti*. I: *Pjesnički prvaci u prvoj polovini XIX vijeka*, Zagreb 1891, str. 188.

³³ Usp. V. Žmegač, *Matoševi sudovi o njemačkoj književnosti*, »Filološki pregled«, Beograd 1963, 1–2, 167, i sl.; dalje: *Matoš i njemačka književnost u: Hrvatska književnost prema evropskim književnostima*, str. 381–391, posebice str. 386–388.

³⁴ Usp. V. Antić, *Pisci – Rijeka – Zavičaj*, Rijeka 1965, str. 275.

³⁵ »Vienac«, 1899, br. 1.

³⁶ *Nasmijane pripovijesti*, Zagreb 1917.

³⁷ *Sabrana djela*, knj. XVII (Zagreb 1960), str. 22, 28.

Ivan Slamnig i drugi.³⁸ Mada Heine još nije dobiv svoja sabrana djela na hrvatskom jeziku, njegovo književno djelo je, po svoj prilici, široko poznato kod Hrvata. Forme integracije njegova djela u hrvatskoj književnosti ne zaostaju za sličnim pojavama hajneizma kod Rusa, Srba i Francuza.

Svrha ovog priloga bila je da ukaže na neke osnovne pozicije i ključna pitanja u vezi recepcije Heinea u Hrvatskoj, koji važe općenito za primanje njemačke književnosti kod Hrvata. Ta recepcija se određuje u velikoj mjeri postojanjem dvaju literarnih slojeva, njemačkoga i hrvatskoga, sa različitim zakonitostima i očekivanjima. Izgleda da dominacija njemačkog sloja najprije usporava recepciju Heinea u hrvatskom sloju, ne samo zbog zvaničnih restrikcija, nego i zbog zaostalog književnog ukusa uvjetovanog posebnim težnjama ilirskog pokreta, i zato što naprosto nije bilo potrebe da se Heine prevodi. Nasuprot tome, krajem 19. stoljeća čini se kao da njemački sloj preuzima pozitivnu funkciju, jer omogućava dublje jezično i misaono razumijevanje kao i veći stupanj integracije njemačkog pjesnika. Znači da se prijašnja »kolonijalna« baza u drugim okolnostima pokazala kao povoljno tlo zamašne recepcije, koja predstavlja živo opovrgavanje zlobne polemike proti Heinea u njemačkom listu »Croatia«.

³⁸ V. Heinrich Heine, *Poezija*, ed. Ivo Hergešić, Zagreb 1951 (= Mala biblioteka, 92), i moju zbirku: *Serbokroatische Heine-Übersetzungen*, Wiesbaden 1963 (Heidelberger slavische Texte, 8).